

Војислав Становчић, Београд

ПРАВА И СЛОБОДЕ ГРАЂАНА У ПРЕОБРАЖАЈУ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДРУШТВА

Политички системи су се у прошлости класификовали и оцењивали тј. вредновали према различитим критеријумима, па су према неком важном својству политички системи добијали и имена од којих су се многа задржала у политичкој терминологији све до данас (монархија, олигархија, демократија итд.). Стари елементи класификације које су уобличили још Платон и Аристотел, на основу још старијих идеја и облика, обично су комбиновали један „квантитативни“ елемент тј. број управљача (да ли влада један, неколицина или сви) са једним „квалитативним“ елементом — да ли управљачи владају у своме појединачном, односно групном или пак у општем интересу, што је било мерило да ли је један систем исправан или покварен (корумпиран). При томе треба истаћи да су они сматрали да и већина може владати не у општем интересу него у интересу те већине, па су и такав систем негативно оцењивали. Но, какви год били критеријуми у прошлости, у наше време је све раширеније оцењивање система на основу стварног положаја грађана у њима. То је један елемент који је постепено увођен у политички и правни живот упоредо са борбом за конституционализам и са праксом успостављања уставности. Ти су процеси постали интензивни нарочито од XVIII века кад су настале и прве велике декларације о правима у Северној Америци и Француској, али са јасном жењом да принципи тих декларација постану универзални. У тим декларацијама и идејама које су им служиле као подлога, а то су идеје о човековим природним правима и о друштвеним уговорима као хипотетичком основу формирања демократских заједница, налазе се корени и данашњих теорија, декларација и међународних пактова о људским правима, па и данашњих на-

стојања да се људска права на одговарајуће начине унесу и заштите савременим уставима.

Однос човек — власт једна је од најстаријих тема у усменој и писаној књижевности, веома је присутна у учењима у темељивача великих светских религија, а заузима средишње место у политичкој и правној филозофији, и у свим тим облицима човековог мисаоног изражавања присутна је до данашњих дана, јер је једноставно незаобилазна страна човековог друштвеног живота. Зато је налазимо у многобројним делима од *Епа о Гилгамешу*, једног од најстаријих писаних дела, преко изванредне критике ауторитарне и ћесарске власти којој се опиру снажна личност у Есхиловом *Прометеју*, или дилема између наметнуте правне и људске надправне обавезе пред којом се налази Софоклова Антигона, преко Шекспирових трагедија, Свифтових и Волтерових сатира, до радова неколико нобеловаца нашега времена код којих доминира управо тема односа појединца и власти, као на пример код Чеслава Милоша и Елиаса Канетија, али и код Пастернака, Андрића и других.

У политичкој и правној филозофији, готово од њених почетка до данас, могуће је пратити развој две струје: једна даје држави потпуну контролу над појединцем с циљем да би га она уздигла од животињског на ниво друштвеног бића, јер се сматра да то човек чини само под утицајем спољних чинилаца; друга човека третира као политичку животињу (Аристотелеов „зоон политикон“) која својом природом тежи животу у заједници с другима, обдарен је разумом којим може да схвата природу својих обавеза према другима и тражи своја права у односу према њима и према заједници — држави. У прву групу бисмо свакако убројили Платона, Августина, Хобса, Хегела и др., а у другу Аристотела, Аквинског, Лока, Русоа, Прудона, Маркса, Мила итд. Обе струје имају своје ауторитарне, односно демократске настављаче и следбенике, па и у оквиру социјалистичке и марксистичке теорије.

За заступнике прве струје најважније је питање оправдања ауторитарне улоге државе и налажења инструмената којима она успоставља социјалну контролу над човеком. Мада се та контрола може захтевати у име етичких принципа, врло често техника или тзв. вештина владања има централно место. За гледиште друге струје карактеристично је да сматра како права и слободе човеку припадају самом чињеницом да је људско биће, да се власт успоставља човековим деловањем, те да влада мора служити слободном човеку, а не чинити од човека свога роба. Ова схватања су се опет одразила и у различитим теоријским поимањима социјализма: у једном је човек схваћен као цигла која се узиђује у пирамиду социјализма, а код других као вредност и сам циљ социјализма.

Социјализам је у целини гледано, изградио гломазне ауторитарне политичке структуре, засноване на идеолошком и поли-

тичком монопољу, у односу на које је човек био сведен на безначајан детаљ. То је резултирало и крутим правним системом, који је подржан идеолошким догмама, а који је угушио иницијативу, лишио људе мотива за рад, онемогућио да се расположиви материјални и људски потенцијали користе и да се живи у складу са могућностима које пружа савремена технологија и модерна либерално-демократска организација друштва, те је тако довео до кризе легитимности система у који су се полагале велике наде.

Данас је неопходно прихватити да је положај човека најважнија црта једнога политичког и друштвенога система. Из тога онда морају да се извлаче многобројне консеквенце. Положај човека је много важнији и за утврђивање, на пример, природе савремених друштвено-економских система, него што је то карактер својине над средствима за производњу или тип расподеле. У складу са критеријумима модерне демократске теорије, целина права и слобода мора се схватити и институционално поставити као реална граница коју политичка власт не сме да прекорачи, а не као нешто што власт поклања и поново ограничава или одузима према своме нахођењу.

Да би се предње постигло, било би неопходно успоставити владавину права уместо арбитрарне воље политичких и идеолошких монопола, или бар тзв. правну државу, која би ограничила елементе личне власти и олигархијских тенденција. То би подразумевало и лаицизацију државе, која је још увек претерано идеолошки обојена (било у име класних или националних критеријума), а ауторитарно структурирана.

Грађанин је у таквом систему био и још увек остаје сведен на мини-грађанина. Зато је неопходно рехабилитовати категорију грађанина и у теорији и у установама политичког и правног система. Само почетак је могућност да на непосредним и општим изборима између више кандидата бира оне којима ће поверавати решавање општедруштвених проблема, од нивоа општине до федерације, а претпоставке за то су остваривање бар оних политичких и грађанских права које садржи „Општа декларација о правима човека“ (1948), али и оних из два међународна пакта која је потписала и ратификовала и Југославија („Међународни пакт о грађанским и политичким правима“ и „Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима“).

Пракса да се уставом или неким прихваћеним међународним пактом поједина права дају, а да се онда законима (као што су закони о штампи, о полицији, кривични законици и др.), ограничавају, често је само изигравање и са грађанима и са прихваћеним међународним обавезама.

Личност и грађанин не могу се формирати без слободе друштвене критике која се односи на структуру, начин рада и резултате које даје један систем власти. Мора се схватити и при-

хватити да је патриотска обавеза грађана према својој заједници да критикују све што власт ради, уколико то не ваља и ако то производи по заједницу штетне последице. А у нас је и сувише показатеља о таквим посљедицама и тзв. системских решења и појединачних мера и понашања појединаца.

Владавина права и активан положај грађанина незамисливи су без остварења идеје независног судства и могућности судске и управне заштите свакога грађанина у било којем делу Југославије живео. И савезна држава и републике морају имати правну могућност пружања заштите грађанину на одговарајућим територијама, поред осталог и због тога што уставима обећана права немају никакву вредност ако грађанин не може рачунати да му и органи власти **ширих** заједница помогну да своја права и оствари, тј. да му их штите.

Ако покушамо разматрати проблеме и сагледати перспективе људских права и слобода у вези са текућим збивањима и предлаганим уставним променама у Источној Европи и у нас, онда морамо приметити да конституционализација људских права не значи њихово пуко уношење у уставе и декларације, јер је нереалних обећања и пуких формулација о правима и слободама већ било и још увек их има доста, већ је проблем како и шта треба учинити да се права и слободе загарантују одговарајућим правним, политичким и економско-социјалним установама и да буду оствариване и заштићене у пракси, тј. у свакодневном животу. То, наравно, подразумева и увођење или оживотворење неких правних принципа од цивилизацијског значаја (принципа владавине права, а некада и врло старих принципа као *audiatur et altera pars*, *nullum crimen*, односно пуније одређености дела и казне законом, поштовање претпоставке невиности, укидање деликта мишљења, уважавање принципа да је *onus probandi* на ономе ко нешто тврди, да је начелно дозвољено све што није изричито и из ваљаних разлога законом забрањено итд.), увођење нових установа (за социјалистичке земље је непозната установа независност судства, а за многе и уставног судства, управног спора, установа типа омбудсмана итд.), и поступака (поставља се питање акузаторског и инквизиторског начела у досадашњој улози суда, улози пороте, начелно поштовање воље странака, слободе уговарања, права на браниоца у свакој фази поступка, тј. већ од привођења, улоге судова у претходном поступку и истрази итд.). Све би то значило да се права о којима је реч морају усагласити са цивилизацијским достигнућима. Увођење принципа владавине права значило би веома крупну промену. Оно би морало да се одрази и на ново схватање значаја и природе, као и на поштовање такве нове уставности с обзиром да су досадашњи уставни били у великој мери октроисани и олако су мењани или игнорисани, а пошто су их властодршци давали, често су то чинили само из пропагандних разлога, па су тако уставни били и као пука „парчад папира“ чије су се од-

редбе мењале под притиском политичке воље, а не ретко и самовоље врха. У све широј је употреби израз правна држава као нешто што би требало постићи. Али појам правне државе (Rechtsstaat) је знатно ужи од онога што се у англосаксонском свету обухвата под владавином права. Поред осталог, правна држава може бити и ауторитарна и готово је неизбежно да буде са повећаном бирократијом која остварује ту идеју (правне) државе. У конкретним источноевропским и југословенским условима и остварење идеје правне државе било би велики напредак, али олако позивање на ту концепцију као да је она на дохвату и погрешно претпостављање да за остварење правне државе треба само обезбедити спровођење постојећих правних прописа, може лако компромитовати и ту идеју.

За постизање владавине права (па чак и правне државе) морају се испунити и неки ванправни тј. друштвени, политички и економски предуслови. Дисперзија власти је важан елемент њеног ограничавања и подвргавања владавини права. Дисперзија моћи је могућа на разне начине као што су аутентични федерализак, локална самоуправа, политички плурализам, лојална парламентарна опозиција, дисперзија економске моћи, давање одређене улоге синдикатима у ограничавању крупних индустрија, власника итд.

У контексту ограничавања власти, али и као питање рационалног организовања друштвеног и економског живота, поставља се питање обима правног регулисања. Као што је познато, у свим тзв. социјалистичким државама (али и у развијеним западним „државама благостања“ које нас овде не занимају) постоји хипертрофиран правни систем и предимензионирана бирократија која се бави његовим одржавањем и остваривањем. Тај правни систем је идеолошки обојен (ради се о тзв. идеолошкој, партијској држави) и сувише је ригидан тако да је онемогућио да становништво ових земаља достигне онај степен економске развијености и животног стандарда који савремена технологија омогућава. Такав је систем уведен да би се постигли извесни идеолошки и политички циљеви, а инструменталног карактера је у односу на те циљеве и строга државна или друштвена контрола.

Плурализам (социјални, политички, економски, културни, идеолошки), слобода предузетништва и аутономно „цивилно друштво“ које на таквом плурализму и слободи настаје и карактерише се аутономијом привреде, штампе, синдиката, универзитета, науке, цркве итд., спадају у друштвено-економске темеље на којима је уставно гарантована права и слободе могу добити пунији значај. Посебан вид плурализма, јесте политички тј. вишепартијски плурализам. Грађани у социјалистичким државама били су деценијама лишени могућности да бирају владу и да утичу на њен рад јавном критиком, били су подвргнути дискриминацији на основу политичких уверења или положаја, а у другим

периодима и провери идеолошке подобности за поједине друштвене послове. Монопол једне партије био је у основи успостављене апсолутне и тиме neodговорне власти. Дезидеологизација државе и њених служби долази као природна последица превазилажења идеолошке партијске државе лаичком (правном) државом.

Вишепартијски плурализам и правна држава морају почитивати на грађанину као субјекту изборних права, али и као све више независном политичком и економском субјекту. Такве основне политичке слободе као што су слобода штампе, мирног окупљања и удруживања имају и инструментални карактер за постизање и заштиту низа других права и слобода. Демократски вишепартијски избори су крупна политичка промена. Али за пуне плодове једне такве промене поредна је и одговарајућа политичка култура у којој принцип толеранције има истакнуто место, а за низ ствари потребан је и економски развитак. Нарастање затегнутости на социјално-економској, политичкој или националној или верској основи може не само отежати конституционализацију, него и угрозити очекивану демократизацију и напредак.

У једном стању полухаоса какав карактерише ситуацију у Југославији и са великом вероватноћом и изгледима да се тај хаос и конфликтност повећају, тешко је говорити о људским правима и слободама. Позната је она латинска сентенца да *Inter arma silent Musae*, а Цицерон је заправо дао формулацију ближу материји која нас овде занима — *Inter arma silent leges* (да у ратничкој атмосфери ћуте закони). Дакле, тамо где су људи принуђени или мотивисани да се прихвате оружја, да се наоружавају, готово је бесмислено говорити или очекивати нешто велико на плану људских права. Ми се налазимо пред једним стањем за које су некада тесретичари употребљавали израз „природно стање“. То се описује као стање без државе у којем свако има право на све, па због тога долази до опште борбе свију против свих. Таква ситуација се не може превазићи уколико се не успостави једна правна владавина, тј. уколико се не дође до извесних правних правила која се поштују. У суштини, ми тај проблем у Југославији не можемо решити друкчије осим на основу једног новог устава, различитог од досадашњих које смо имали и заснованог на демократским принципима који би уважавали грађане и народе као субјекте сложене државне заједнице. Но, ипак се мора прихватити устав као основ регулисања односа између релативно суверених политичких воља. Ако се те воље не подвргну владавини права, тј. уставности, нећемо ништа успети учинити на плану људских права. Све док постоји апсолутна власт, па било да се она врши у име класе или нације, или неке искључиве вредности или апсолутне врлине (француска револуција се често узима као пример терора врлине) и док је она носилац апсолутног суверенитета, не могу се обезбедити права и

слободе грађана, а још мање група (етничких, верских, политичких). Човекова права и слободе подразумевају неки ограничени а не апсолутни суверенитет. То такође подразумева, као што смо већ рекли, да право прихвати неке принципе, поступке, процедуре какве су цивилизоване демократске земље већ усвојиле.

Кад се ради о савезном уставу, ситуација је у погледу људских права и слобода вишеструко мањкава. Не у погледу обима побројаних права и слобода. Савезни Устав из 1974. има педесет чланова (чл. 153—203) који су посвећени грађанским правима, слободама и дужностима. У уставном тексту има још низ одредби које гарантују нека колективна права (самоуправна, национална и друга). Југославија је такође ратификовала (1971) оба велика међународна пакта о грађанским и политичким, односно о економским, социјалним и културним правима. Могло би се, дакле, рећи да имамо довољно нормативних одредби о људским правима. Али, морамо се присетити да је и совјетски устав из 1936. био један од оних који су та права на најлепши могући начин формулисали. А знамо шта се с људима дешавало те исте и наредних година пошто је устав донет. Према томе, људска права не можемо гарантовати и заштити уколико се не испуне и претпоставке друге врсте које смо већ горе поменули. Други велики проблем са југословенским савезним уставом у погледу људских права односи се на чињеницу да тај устав гарантује велики број права и слобода, а да нема никаквих правних могућности да савезни органи (федерације) пруже заштиту грађанину кад неко његова права и слободе нарушава, тј. кад су она повређена. Јер, у Југославији не постоји јединствен правни односно судски систем изведен до нивоа федерације који би омогућио, а то би било неопходно бар кад се ради о основним правима и слободама, око којих би се постигла таква сагласност да треба да их штити сваки орган од општине до федерације.

Објављени предлог конфедералног уговора такође је веома мањкав у овом као и у другим питањима, јер не даје јасан одговор на следећа два питања: да ли права и слободе грађана које он помиње значе да би их предложена конфедерација гарантовала на такав начин да би сваку државу-чланицу обавезивала да и грађанима других држава-чланица признаје иста права каква признаје и својим држављанима или пак само то да свака држава-чланица својим држављанима обезбеђује слична права? Предлог је тако срочен да је ово питање нејасно. Уколико се мисли на прву могућност (какву су, на пример, биле дале својим грађанима Сједињене Америчке Државе), онда би то значило да, на пример, грађани Црне Горе имају у Србији иста права каква имају и грађани Србије. То укључује, на пример, и права равноправног настањивања, стицања имовине, право оснивања предузећа и сл. Друго, важно, а нејасно формулисано питање јесте у томе да ли би будући евентуални суд конфедерације, којем се даје извесна надлежност у овим питањима, био надлежан да у-

тврђује да ли свака држава-чланица држављанима других држава-чланица даје иста права која даје и својим држављанима или не. Ово су изузетно важна питања и, уколико се ради о томе да би сви грађани, без обзира из које су јединице, имали иста права на територији других држава-чланица, онда је то решење за које би се могло рећи да представља и елемент демократске федерације. Али, пошто према поменутом конфедералном предлогу одлуке суда, уколико их неко не би остваривао, треба да се проследи већу министара у којем представник сваке чланице има право вета, то значи да су одлуке суда безначајне и да се у крајњој линији све своди на погађање неограничених политичких воља које су и досада избегавале да се подвргну правним правилима.

Југословенска политичка сцена карактерише се и неспремношћу актера да се повинују било каквим универзалним принципима. То јест, мало је ко спреман да другоме призна иста права каква за себе захтева. То се односи и на садашње федералне јединице — решења која у једној јединици сматрају да су добра за њу не признају другима. Овакви приступи, који су очигледно сувише пристрасни, једностранни и егоистични, па не воде никаквим решењима, а нису помирљиви ни са принципом владавине права, односно са уставношћу у чијој је основи да прописује принципе и права који се онда свима равноправно признају и обезбеђују.

Човекова права и слободе у пуном смислу може обезбедити само једна демократска федерација. То би морала бити федерација са веома суженим кругом надлежности у односу на онај круг који су имале све наше досадашње федерације. Али и са могућношћу ефикасног остваривања оног суженог круга надлежности које јој остану. Модерни федерализам се заснива на подељеном суверенитету и на уставу као правном извору у којем се утврђује обим и карактер надлежности, а тиме и мера свачијег „суверенитета“. У модерном федерализму не може бити апсолутно суверена ни федерација ни њене чланице. Другим речима, идеја апсолутно суверене националне државе неспојива је са принципима федерализма. С друге стране, измешаност становништва у размерама какав је случај у нас, онемогућава или отежава конфедерацију у којој би се могао избећи грађански рат. „Решење“ би се, евентуално, у крајњој нужди, могло наћи у једној мери која је толико супротна свим цивилизацијским кретањима у данашњој Европи. Хипотетички се та мера мора поменути, а она би се састојала у пресељавању становништва уз нужне територијалне компензације које би то померање становништва захтевало. Тако би се могло постићи да у будућој конфедерацији — уколико би било икакве сврхе да се она успостави (јер би се она суочила и са низом других проблема и дилема и питања као о основаности и уопште могућности заједничке одбране и поверења у такву одбрану ако би она заиста затребала,

као и са тешкоћама да се он, на пример, организује на бази једнаких доприноса, квота, свих федералних односно конфедералних јединица) — једна националност остане да живи само у једној чланици (кон)федерације. Тежња ка стварању етнички чистих јединица била би у толикој супротности са кретањима у Европи да би такав наш евентуални експеримент изазивао чуђење. Али у другом случају многи би делови појединих народа остали да живе измешани и тако, пред таласима наступајућег национализма, били би изложени најблаже речено опасностима асимилације.

Пошто је у кризи цео један модел федерализма, онда је тешко постићи, сагласност да се федерализам, као веома флексибилан облик, на прави начин искористи за разрешавање југословенских међунационалних сложености и конфликта. У кризи је и совјетски, а исто тако и чешкословачки федерални систем. Сва ова три система прављена су по истоме моделу. То је бољшевички модел федерализма или Лењинов модел заснован на једној доктрини која на речима даје широка права федералним јединицама. Совјетски Савез је изузетак у свету у томе што у своме уставу има одредбу која федералним јединицама даје право на отцепљење. У исто време се рачунало да ће се преко принципа демократског централизма, који није био само принцип организације партије него унеколико и државе, као и преко економских функција централне владе, онемогућити (и казнити) и свака помисао на отцепљење. Тај модел је дошао у кризу пре свега због тога што су дошли у кризу друштвено-економски и политички односи (одсуство демократије) на којима се тај модел заснивао, па је онда дошао у кризу и однос центар — периферија. Много гнева који се излива против федерализма у већини случајева је уперено против једног ригидног система који није људима пружао перспективу да живе у складу са својим радом и могућностима, односно нараслим потенцијалима. Заправо је тешко повући јасну дистинкцију за шта је све крив федерализам као такав, а за шта глобални друштвено-економски и политички систем који је одређивао и природу федерализма.

Поменути модел федерализма је заснован на једној идеји која је бољшевичког порекла. То је Лењина идеја о праву нације на самоопредељење, укључујући и право на отцепљење и придружење другим нацијама. Кад се окренемо историји политичке мисли, онда нађемо свега неколико случајева мислилаца који су се залагали за слично право. На рушевинама Аустроугарске царевине створено је после I светског рата неколико држава на основу права на самоопредељење. То је право предвиђено и у поменута два међународна пакта (о грађанским и политичким, односно о економским, социјалним и културним правима). Гледајући то право у контексту других норми међународног права, оно не може значити друго него аутономију. Сваки народ има право да сам себи прави законе, односно да му други

не кроје законе по којима ће живети. Пошто се израз „нација“ у међународном праву користи у смислу „државе“ као субјекта међународног права, то је спорно питање субјекта права на самоопредељење. С друге стране, одредбе низа извора међународног права ограничавају право на самоопредељење. То ограничавају одредбе које говоре о неповредивости територијалног интегритета и суверенитета постојећих држава, а у Европи и ставови који говоре о непромењивости граница (у Европи) успостављених после II светског рата. Кад се ради о праву на самоопредељење, оно сигурно подразумева да и у границама постојећих држава мора бити постигнута сагласност основних националних група око најважнијих питања заједничког живота и државног уређења. Важно је да се основна питања, не одлучују мимо или против воље било кога народа. Ако се ради о уставном уређењу, онда се сагласност даје на правила, а не на консеквенце. Мало поједностављено, разлика је у томе да ли ће једно лице да даје начелну сагласност да ће се казнити свако ко возилом прође кроз црвено светло, или пак, пошто једно лице прође кроз црвено светло, треба да накнадно прибавимо и његову сагласност да га казнимо. Уставно-правни системи функционишу по првоме моделу, а политичке елите желе да преговарају по овоме другоме. У нас су све политичке елите поседници једне апсолутне власти. Таква власт се нужно олигархизује, тј. концентрише се у једном све ужем и ужем кругу. Многи индивидуално-психолошки чиниоци подстичу и подржавају такву оријентацију. То су принципи према којима се апсолутна власт организује хиљадама година. Ти принципи отежавају да се политичке елите договоре о уставним основама. Оне хоће да своју сагласност дају на сваку конкретну меру, јер се од тога и састоји њихов дневни политички живот. А на таквом темељу се не може доћи до трајних правних основа.

Као случај који илуструје шта уставноправни принципи федералних, па чак и конфедералних држава не могу да прихвате, а у нас се редовно дешава, може се навести следеће. Федерални, па и конфедерални уставни који су правили далековиди људи по правилу искључују могућност коалиција између држава-чланица (то је било предвиђено и америчким Одредбама о конфедерацији), а у нас је заговарање коалиција између федералних јединица правило. Оно се сматра за суверено право. Све конфедерације које се обично помињу (холандска, швајцарска, немачка, америчка) нису могле избећи унутрашње сукобе на верској или политичкој основи. Други конкретан случај како једно право или правило које се широко заступа не може бити основа уставног система, односи се на неограничено право на отцепљење. Право на отцепљење значи право на једностран излазак из нечега што се претпоставља да обавезује (устав). Отцепљење може да дође као практични политички чин у случају неслагања,

сукоба итд. Таквих случајева има доста. Али апсурдно је да се у један правни акт, какав је устав, уноси такво право. Јер, оно заправо обезвређује сам принцип устава као трајног регулисања основних политичких односа. Рђави устави, наравно, могу бити разлог за покушај или тежњу отцепљења, тј. настојање да се раскине једна заједница. Али, отцепљење је практично-политичко, а не уставно питање. Оно је решавано на различите начине. Познат је мирни раскид уније између Шведске и Норвешке. Али, познати су и неуспели покушаји који су водили грађанском рату (Швајцарска 1847, после чега је преображена у федерацију; САД је рат 1861—1865, због таквог покушаја југа, коштао више живота него сви други ратови до вијетнамског; покушај отцепљења Катанге од Конга знамо како је текао и да је био безуспешан; покушај отцепљења Бијафре од Нигерије однео је око 2 милиона људских живота, а отцепљење није успело упркос жртвама). Отцепљење је фактичко, а не уставно питање. Ако би се оно хтело уставом регулисати, онда би било неопходно да се веома прецизирају услови и начин на који се оно може покренути.

Vojislav Stanovčić

HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE TRANSFORMATION OF YUGOSLAV SOCIETY

— Summary —

The relation between man and political power is one of basic features of historical development, and only since the 18th century human rights as a concept of modern democracy and as a constitutional category put limits to political power. But, socialism as a whole established huge authoritarian structures to achieve and exercise an absolute power. This is in a process to be reformed now. The author treats human rights as a relatively new criterion in evaluating political systems. But it is not sufficient just to put citizens' rights into the text of a constitution, because such a document, as the history proves, easily becomes just a «piece of paper». The author argues in favor of social, economic, political, cultural, ideological etc. pluralism which implies autonomous civil society, i.e. relatively autonomous and free economic enterprise, freedom of association (trade-unions, political parties), freedom of the press. Then, institutional arrangement of a democratic government includes the dispersion (decentralization, federalism, local self-government), and separation of power or «checks and balance» part of which, extremely important, is an independent judiciary. Also, the author adds, that basic legal including procedural principles have to incorporate achievements of the democratic civilization and establishing the rule of law as a precondition to make human rights a real element of the new social and political order. Because of the mixed population (in ethnic terms) in most parts of Yugoslavia, the proposed confederal pact does not offer sufficient guarantees and would instigate civil war unless democratic federalism with limited common government or the transfer of population and adequate territorial re-arrangements would be undertaken, the last «option» being, otherwise, contrary to present-day trends of the European civilization.

